

УДК 179+303.01

Н. Я. Захарава

Институт философии Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

**ЭКАЛАГІЧНЫ ІМПЕРАТЫЎ ЯК ФАКТАР ПРАЕКТАВАННЯ
САЦЫЯПРЫРОДНАЙ РЭАЛЬНАСЦІ**

У артыкуле разглядаюцца актуальныя праблемы сацыяэкалагічнай устойлівасці і фарміравання чалавека экалагічнай культуры. Паказана, як праяўляецца дыялектычная супярэчнасць паміж экалагічным імператывам (ідэалам) і сацыяпрыроднай рэальнасцю, якая ляжыць у аснове практычнай дзейнасці. Практычная дзейнасць, у тым ліку і канструяванне асобнага праекта, вырашаецца ў рэчышчы бінарнай апазіцыі ідэалу і сацыяльнай, сацыяпрыроднай рэальнасці мэтаў. Экалагічны імператыву ці экалагічны ідэал узніклі як рэфлексія грамадскай свядомасці на экалагічную пагрозу. Высвятляецца, як менавіта ў «мадэлі патрэбнай сацыяпрыроднай будучыні», якая з'яўляецца адной з характарыстык магчымасці ажыццяўлення экалагічнага імператыву, рэалізуецца разуменне сэнсу сацыяпрыроднага быцця і сацыякультурнага досведу, а таксама стварэння ўласнай сэнсавай прасторы, якая выступае найважнейшым фактарам асобнага развіцця ва ўмовах інфармацыйна-тэхналагічных грамадскіх трансфармацый. Маральныя каштоўнасці ва ўмовах глабалізацыі цэлага шэрагу рызык развіцця тэхналогій, грамадства спажывання, культурных трэндаў у першую чаргу маюць патрэбу ў карэляцыйных імператывных фармулёўках, якія ўніверсальныя не таму, што агульнапрызнаныя, а таму, што звернутыя да кожнага. Практычная дзейнасць разглядаецца як адзінства ўнутранага (духоўных каштоўнасцяў, якія вызначаюць меру свабоды самарэалізацыі) і знешняга (здольнасці адпавядаць патрабаванням і мэтам сацыяльнага і ўстойлівага сацыяпрыроднага развіцця).

Ключавыя словы: сацыяпрыродная рэальнасць, экалагічны імператыву, праект, экалагічная культура, экалагічная этыка, устойлівае развіццё, свабода, адказнасць.

Для цытавання: Захарава Н. Я. Экалагічны імператыву як фактар праектавання сацыяпрыроднай рэальнасці // Труды БГТУ. Сер. 6, История, философия. 2025. № 1 (293). С. 132–136.
DOI: 10.52065/2520-6885-2025-293-23.

N. Ya. Zakharava

Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Belarus

**ECOLOGICAL IMPERATIVE AS A FACTOR
OF SOCIO-NATURAL REALITY DESIGNING**

The article examines the current problems of socio-ecological sustainability and the formation of a person of ecological culture. It shows how the dialectical contradiction between the ecological imperative (ideal) and the socio-natural reality that underlies projective activity manifests itself. Projective activity, including the construction of a personal project, is resolved in the context of the binary opposition of the ideal and the social, socio-natural reality of goals. The ecological imperative, or ecological ideal, arose as a reflection of public consciousness on the ecological threat. It is found out how precisely in the "model of the desired socio-natural future", which is one of the characteristics of the possibility of implementing the ecological imperative, the understanding of the meaning of socio-natural existence and socio-cultural experience, as well as the creation of one's own semantic space, which acts as the most important factor of personal development in the conditions of information and technological social transformations, is carried out. Moral values under the conditions of globalization of a whole range of risks of technological development, consumer society, cultural trends primarily need correlative imperative formulations that are universal not because they are generally recognized, but because they are addressed to everyone. Projective activity is considered as the unity of the internal (spiritual values that determine the measure of freedom of self-realization) and external (the ability to meet the requirements and goals of social and sustainable socio-natural development).

Keywords: socio-natural reality, ecological imperative ecological culture, ecological ethics, sustainable development, project, freedom, responsibility.

For citation: Zakharava N. Ya. Ecological imperative as a factor of socio-natural reality designing. *Proceedings of BSTU, issue 6, History, Philosophy*, 2025, no. 1 (293), pp. 132–136 (In Belarusian).
DOI: 10.52065/2520-6885-2025-293-23.

Уводзіны. Задача пабудовы новай парадигмы даследавання асобы і яе развіцця ў кантэксце экалагізацыі культуры жыццядзейнасці з'яўляецца надзвычай актуальнай ва ўмовах сучаснага, поўнага супярэчнасцяў і хутказмяняльнага свету, дзе супярэчнасці сацыяльныя ўсё ў большай ступені аказваюцца звязанымі з неабходнасцю вырашэння экалагічных праблем. Фарміраванне здольнасці да практычнай дзейнасці, гэта значыць да пераўтварэння рэчаіснасці на аснове «мадэлі патрэбнай будучыні», з'яўляецца адной з характарыстык «чалавека экалагічнай культуры» і магчымасці ажыццяўлення экалагічнага імператыву, з пункту гледжання П. А. Вадап'янава [1].

Новыя інфармацыйныя тэхналогіі, а затым так званыя канвергуючыя бія-, нана-, кагнітыўныя і сацыяльныя (НБІКС) тэхналогіі ўтвараюць новае жыццёвае асяроддзе чалавека і ставяць пад сумнеў шматлікія звыклыя спосабы арыентацыі ў свеце і традыцыйныя чалавечыя каштоўнасці. Жыццёвы свет чалавека, будучы гістарычным і культурным паняццем, шматкратна мяняўся і быў розным у разнастайных культурах. Пры гэтым ён заўсёды захоўваў пэўныя інварыянты. Сёння пад уплывам глабалізуючага ўздзеяння навукі і тэхнікі гэтыя інварыянты размываюцца. У прыватнасці, сучаснае грамадства ведаў спрабуе «выйсці за межы прыродных абмежаванняў». Вядома, не маецца на ўвазе магчымасць «абысці» законы прыроды, паколькі гэта нікому не атрымаецца зрабіць. Гаворка ідзе пра канструяванне (з апорай на прыродныя законы) новых накірункаў, таксама і канструяванне самога чалавека: як яго псіхікі, так і цялеснасці, і пра практаванне яго дзейнасці, у тым ліку і ўмоў самаразвіцця, што адлюстроўвае канцэпцыя М. М. Маісеева [2]. Распаўсюджванне новых інфармацыйных тэхналогій, у прыватнасці Інтэрнэту, стварае каласальныя магчымасці для маніпулявання псіхікай. З'яўляюцца новыя абмежаванні чалавечай свабоды, узнікае неабходнасць яе пераасэнсавання. Абстрагаванне старая філасофская праблема стаўлення рэальнага і ўяўнага, а таксама пытанне ведаў і меркаванняў, бо з дапамогай інфармацыйных тэхналогій можна фабрыкаваць веды аб рэальнасці, а тым самым да вядомай ступені і саму рэальнасць. Сучасныя навукі і тэхніка, якія спарудзілі постіндустрыяльнае інфармацыйнае грамадства, – гэта выклік для чалавека, яго ўнутранай і знешняй экалогіі. Яго перспектывы шмат у чым звязаныя з тым, якая будзе каштоўнасная арыентацыя створанага навукай і тэхнікай.

Асноўная частка. Праектыўная дзейнасць, у тым ліку і канструяванне асобаснага праекта, вырашаецца ў рэчышчы бінарнай апазіцыі ідэалу і сацыяльнай, сацыяльна-прыроднай рэальнасці мэтаў. Экалагічны імператывы ці экалагічны ідэал носяць некалькі спекулятыўны характар. І той, і другі ўзніклі як рэфлексія грамадскай свядомасці

на экалагічную пагрозу. Гэта значыць, што анталогічныя падставы ляжаць у плоскасці ідэальнай сферы чалавечай дзейнасці. Несапраўднасць (утапічнасць) ідэалу ў тым і праяўляецца, што, будучы звязаны з ідэальнай сферай чалавечай дзейнасці, ён можа не знаходзіць сапраўднай крыніцы свайго абгрунтавання. У свой час на кур'ёзы філасофскай спекуляцыі звяртаў увагу нямецкі філосаф і грамадскі дзеяч І. Дзіцген [3, с. 366].

Неразуменне неабходнай сувязі паміж экалагічным ідэалам і матэрыяльнай сферай чалавечай дзейнасці прыводзіць да таго, што экалагічная свядомасць у асноўным уяўляе сабой разумны сэнс свайго часу, але ён яшчэ вельмі далёкі ад разумення сапраўдных шляхоў рэалізацыі экалагічнага ідэалу ці імператыву. Прыклад з нечаканым узвышэннем і прызнаннем заявы ў ААН Грэты Тунберг, якая заклікала змагацца з глабальным пацяпленнем, паказвае, што адарванасць ад сапраўднага разумення каранёў глабальнага экалагічнага крызісу ўяўляе толькі прадукт грамадскай свядомасці. Гэтая свядомасць не выраваецца за межы сацыяльна-палітычных і культурных стэрэатыпаў сваёй эпохі, таму яна і можа заклікаць дзяржавы да маральнага пункту гледжання.

Фактычна імператывна-экалагічны ідэал абпіраецца не столькі на матэрыяльныя факты, колькі адлюстроўвае гэтыя факты ў свядомасці чалавека (маральнасць, права і г. д.). Падобная логіка лічыць, што калі даць новае тлумачэнне гэтай свядомасці (экалагічнай), то можна змяніць свет, не разумеючы, што толькі аб'ектыўная прырода свету (экалагічны і культурны крызісы) і стварыла гэтыя ўмовы, якія зрабілі магчымым новае тлумачэнне свядомасці. Адсюль і імкненне накіраваць усе класы, групы, установы і г. д. соцыуму на агульныя дзеянні, прымірыўшы пагрозай экалагічных наступстваў іх разнастайныя інтарэсы. А раз на практыцы імператывы ідэал не рэалізуецца, то рашэнне шукаецца ў плоскасці павіннасці. Гэтае выратаванне часта дасягаецца ўцёкамі ад рэчаіснасці (экалагізм, даўншыфтынг, Грынпіс, рух зялёных), але той, хто ўцякае, яшчэ не вольны, паколькі ў сваіх уцёках ён абумоўлены тым, ад чаго ўцякае.

Звернемся да матэрыялістычнага абгрунтавання грамадскага ідэалу ў філасофіі Людвіга Феербаха, калі ён казаў, што адарванасць ад чалавека, чалавечых якасцяў у выглядзе ідэальнай, абсалютнай сутнасці нараджае супрацьстаянне з рэальным чалавекам. «Наш ідэал, – пісаў Л. Феербах, – не спакладаная, пазбаўленая цялеснасці, адцягнутая істота, наш ідэал, – гэта цэласны, сапраўдны, усебаковы, дасканалы, адукаваны чалавек» [4, с. 778]. Ідэал і чалавек ужо не супрацьпастаўляліся адзін аднаму, а разглядаліся ў адзінстве. Зварот да чалавечай сутнасці ў разуменні ідэалу і крытыка абсалютнай ідэальнай

сутнасці Л. Феэрбахам з'яўляюцца важным эле-
ментам агульначалавечай культуры.

Ідэал – гэта толькі навуковае адлюстраванне сацыяльнай рэчаіснасці, але такое адлюстраванне, якое разглядае рэчаіснасць ва ўсіх аспектах яе ўнутранага развіцця. Адлюстраванне ж часта разглядаецца з пункту гледжання адсутнасці ўсялякага руху. Тады атрымліваецца, што экалагічны ідэал або імператыў – аб'ектыўная гістарычная неабходнасць. Такім чынам, экалагічны ідэал уяўляе сабой навуковае адлюстраванне сацыяпрыроднай рэчаіснасці, якая заканамерна развіваецца, але гэта такое адлюстраванне, якое стварае ідэальную выяву сацыяльнай будучыні, на падставе якой павінна быць пераўтворана наяўная сацыяльная рэчаіснасць у цэласна развітую рэчаіснасць.

Аб'ектыўнае развіццё самой сацыяпрыроднай рэчаіснасці дае падставу сцвярджаць, што экалагічны ідэал (імператыў) не толькі магчымы, але і неабходны, непазбежны, таму што ён належыць да істотных уласцівасцяў гэтай рэчаіснасці. Экалагічны ідэал (імператыў), які выступае ў якасці сацыяльнага інструменту чалавечай дзейнасці, абумоўлівае неабходнасць усведамлення кожным чалавекам сваёй жыццядзейнасці як жыццядзейнасці стваральнай. Але само гэтае ўсведамленне магчыма толькі пры ўмове, што чалавек ведае гэты свой інструмент. Як не можа быць паспяховай дзейнасць чалавека ў працэсе працы, без ведання адпаведных прылад працы, так не можа быць паспяховай яго экалагічная дзейнасць як члена грамадства без ведання адпаведнага ідэалу [5, с. 74–75]. Інакш не можа ўва-
собіцца стваральны бок свядомасці.

Экалагічны ідэал (імператыў) як аснова рэгуляцыі сацыяльнага асяроддзя лагічна дапаўняе і завяршае сацыяльны ідэал чалавека, выступаючы як усведамленне яго ладу жыцця. Але даючы характарыстыку экалагічнаму ідэалу, як аснове рэгуляцыі сацыяпрыроднага асяроддзя ў выніку засваення яго ў якасці тэарэтычных ведаў, варта падкрэсліць, што само гэтае засваенне магчыма толькі на аснове асабістай практычнай дзейнасці чалавека. Нельга ўяўляць сабе справу так, што можна засвоіць яе чыста тэарэтычна, а потым прыступаць да практычнай рэалізацыі. Працэс фарміравання экалагічнай свядомасці, заснаваны на пункце гледжання агульных прынцыпаў экалагічнай этыкі, вядзе да чыста знешняга прывязвання гэтых прынцыпаў да чалавека. Але ў такім выпадку можна прывязаць да яго зусім супрацьлеглыя прынцыпы (адкладзенай адказнасці, спа-
жывецтва, пакланення рэчываму свету, меркантилізму і г. д.). І абмяжоўваючыся чыста тэарэтычным падыходам да пытання аб доказе праўдзівасці ці непраўдзівасці экалагічнага ідэалу, мы міжволі пераходзім на пазіцыі асветніцтва і вонкавых абмежаванняў, лічачы, што спрэчка можа быць

вырашана шляхам аргументаў і перакананняў. Складанасць яшчэ і ў тым, што само разуменне непазбежнасці глабальнага экалагічнага калапсу пры існуючым стаўленні чалавека да прыроды на практыцы можа азначаць імкненне супрацьдзейнічаць гэтай непазбежнасці, і тады гаворка будзе ісці пра ліквідацыю гэтай супярэчнасці. Трэба, каб у праектаванні мэтаў сваёй жыццядзейнасці чалавек дзейнічаў не ў якасці аб'екта, а суб'екта, якім ён з'яўляецца на практыцы, а гэта можна рэалізаваць толькі пры ўмове, што прадметам яго тэарэтычнай дзейнасці будуць не абстрактныя прынцыпы любові да прыроды, а культурна-экалагічнае асэнсаванне яго ўласнага вопыту.

Глабальны культурна-экалагічны крызіс паказаў, што чалавек не можа адвольна, толькі суб'ектыўна кіраваць сваёй уласнай эвалюцыяй, ён павінен дзейнічаць свядома, з веданнем адпаведных законаў, у гармоніі з імі. «З разумення фундаментальнага факту эвалюцыянаўчага быцця чалавека, зусім аб'ектыўна, з неабходнасцю і непазбежнасцю ўстае пытанне аб новай, эвалюцыйнай свабодзе і новай, эвалюцыйнай адказнасці чалавека як двух асноўных атрыбутах і прынцыпах эвалюцыйнай культуры» [6, с. 310].

Чалавек жа, які стварае эвалюцыю, безумоўна, становіцца адказным за ўсё ім зробленае, за ўсе дасягненні і правалы гэтай эвалюцыі. Чалавек вольны пастолькі, паколькі ён адказны, паколькі ён авалодаў законамі і гармоніяй стварэння, навукай і мастацтвам тварэння, а дакладней, стварэння, бо ў працэсе гэтага стварэння разам з ім удзельнічае і ўвесь астатні свет. Чалавек сам эвалюцыянуе і, ствараючы эвалюцыю астатняга свету, эвалюцыянуе разам з ім, знаходзіцца ў пастаянным працэсе са-стварэння, сумеснай з усім астатнім светам каэвалюцыі і эвалюцыйнага ўзыходжання.

Можна тым чынам сказаць, што рэалізацыя ўніверсальных падстаў экалагічнага імператыву ў грамадскай практыцы залежыць ад умоў, у якіх прынцыпы каэвалюцыі могуць выступаць у якасці мабілізувачай і інтэгральнай сілы. Вядома, тут павінна прысутнічаць пачуццё агульнага прымання, агульнай датычнасці, агульнай дзейнасці, таму ўвасабленне ўніверсальных прадпісанняў маралі ў грамадскім жыцці непазбежна абмяжоўваецца існаваннем асобных суб'ектаў (дзяржаў, карпарацый, супольнасцяў, партый, пластоў і груп), традыцыйна выходных са сваіх адмысловых інтарэсаў і пераваг. Тут нельга абысці і праблему маральна абгрунтаванай небесстароннасці, калі этычную правільнасць тых ці іншых дзеянняў даводзіцца вызначаць паміж аддаленымі (біясфернымі) і блізкімі (асабістымі, групавымі, нацыянальнымі) прэферэнцыямі [7, с. 38]. Універсальнасць маральных патрабаванняў не варта змешваць з тым, наколькі яны распаўсюджаныя і агульнапрызнаныя. Маральныя каштоўнасці ва

ўмовах глабалізацыі цэлага шэрагу рызык развіцця тэхналогій, грамадства спажывання, культурных трэндаў у першую чаргу маюць патрэбу ў карэлятыўных імператыўных фармулёўках, якія ўніверсальныя не таму, што агульнапрызнаныя, а таму, што звернутыя да кожнага.

Устойлівае развіццё соцыуму і яго чальцоў уяўляе сабой трыяду: свабода – абавязнасць – ісціна. Інакш кажучы, права – абавязак – веданне. Чалавек не прасунецца па шляху вырашэння створаных ім экалагічных праблем, калі ён толькі апеллюе да правоў і абявак да абавязку і ісціны. Што вызначае, правы чалавека тут адносяцца не да асобаснай, а да грамадскай сілы, да роўных сацыяльна-экалагічных магчымасцяў для ўсіх людзей. Разам з тым юрыдычная роўнасць – гэта толькі першы этап, гэта этап права, этап свабоды. Ідэя такога развіцця, «абавязкаў для ўсіх», «доўгу», «неабходнасці» – гэта больш высокая ступень засваення экалагічнай адказнасці. Інакш кажучы, экалагічныя правы чалавека заключаюцца ў тым, каб жыць па абавязку, свядома. Дыялектычны парадокс гэтай трыяды ў тым, што правы чалавека – гэта правы грамадства на ўстойлівае развіццё, г. зн. справядлівыя і роўныя правы для ўсіх, што магчыма толькі пры адрыве чалавека ад узроўню «права» і пераходзе яго на больш высокую прыступку «маралі» і «розуму».

У аснове этыкі І. Канта таксама ляжыць не імкненне да шчасця, а імкненне быць вартым шчасця. Ажыццяўляючыся пры выкананні абавязку, які і ёсць катэгарычны імператыв, гэтае імкненне павінна быць бескарыслівым, вольным ад жаданняў [8, с. 344]. Вось чаму прынцып асабістага шчасця, карысці, асалоды, які спрабуюць выдаць за вышэйшае чалавечае дасягненне дастойнага жыцця, па сутнасці, супярэчыць маральнаму закону. Бо гэты прынцып абвясчаў бы: кахай сябе больш за ўсё, а бога і блізкага свайго – толькі дзеля самога сябе. «Вось чаму і мараль, уласна кажучы, ёсць вучэнне не пра тое, як мы павінны зрабіць сябе шчаслівымі, а пра тое, як мы павінны стаць вартымі шчасця» [8, с. 463]. І закон абавязку дае чалавеку ўнутраную свабоду, забавенне ад нястрымнай дакучлівасці схільнасцяў [8, с. 498], тым самым выклікаючы павагу да самога сябе. Такім чынам, прызнаецца свабоднай толькі воля, якая глыбока ўсведамляе абавязак.

Утылітарысцкая этычная тэорыя (Дж. Міль, Дж. Бентам, П. Сінгер) у анталагічнае заснаванне этыкі кладзе прынцып карысці, карыснасці і прынцып роўнасці. У выніку этычную адпаведнасць тых ці іншых дзеянняў утылітарысцкаму маральнаму суб'екту даводзіцца вызначаць паміж шчасцем адных і шчасцем іншых людзей. І ў гэты момант людзі паўстаюць няроўнымі паміж сабой. Каго выратаваць, палаючы лес ці людзей, ці жывёл, якія ўцякаюць з яго? У адносінах да

прыроды ёсць не толькі пытанне аддаленасці ці бесстароннасці. Калі мы так робім, то павінны хаця б ведаць, што робім амаральна.

Тут уяўляецца вельмі перспектыўнай распрацоўка Г. Ёнасам «новай этыкі» глабальнай адказнасці і прынцыповай каштоўнасці жыцця. Пашырэнне маштабаў чалавечай дзейнасці запатрабавала перагляду межаў адказнасці ў адносінах да суб'екта, якім становіцца ўсё чалавецтва, і аб'екта (у яго ўключаны біясфера і будучыя пакаленні) [9, с. 71]. Універсальным прынцыпам чалавечай дзейнасці ва ўсіх сферах, паводле Ёнаса, павінна стаць «з'ўрыстыка страху» – неабходнасць дзейнічаць з-за страху перад будучыняй, што патрабуе прызнання перавагі дрэннага прагнозу перад добрым [9, с. 220].

Заклучэнне. Што ж з'яўляецца абавязкам у дачыненні да прыроды? Воля, якая глыбока ўсведамляе свой доўг у дачыненні і да прыроды, а не толькі да чалавека. Экалагічны імператыв – гэта забароненая рыса ва ўзаемадзеянні з прыродай, пераступаць якую чалавецтва не мае права ні пры якіх абставінах. Экалагічны імператыв мае безумоўным прыярытэтам захаванне жывой прыроды, краявіднай разнастайнасці планеты, абарону навакольнага асяроддзя ад празмернага забруджвання, несумяшчальнага з жыццём. У дадзеным імператыве няма супярэчнасці з правамі чалавека і свабодай, бо свабодная асоба глыбока ўсведамляе абавязак і паступае маральна і дабрадзейна, выкарыстоўваючы сярод прынцыпаў маральнасці не толькі чалавечы, але і прыродны кампанент.

Кожны чалавек паасобку не з'яўляецца «экалагічным злыднем», не здзяйсняе ўчынкаў, відавочна згубных для прыроды, але з яго волі і волі мільярдаў людзей складаюцца маштабныя наступствы. Тут мараль як бы зніжаецца да ўзроўню права, забяспечваючы нейкія дамоўленыя абавязкі ў сферы маралі [10, с. 22]. Хатнія гаспадыні са штодзённым выбарам і перавагамі, аўтаўладальнікі, індустрыя спажывання і забаў, інтарэсы карпарацый па вытворчасці новых лекаў і сродкаў амаладжэння, геданізм у звычках большасці – усё гэта пацвярджае, што пераадоленне стэрэатыпаў пазакалагічнага ладу жыцця патрабуе кардынальнай перабудовы свядомасці і праектавання маральнасці сацыяльнай дзейнасці. Вырашэнне праблемы жывога і паўнаты чалавечага жыцця як адзінаства прыроднага і сацыяльнага магчыма менавіта на асабліва чалавечым, маральным узроўні ўзаемаадносінаў. У гэтым выпадку праектаваць неабходна менавіта паўсядзённую сацыяльна-прыродную практыку, паколькі патрабаваць адпаведнай дзейнасці на карысць экалагічнай этыкі і экаэнтрычнай маралі можна толькі з дапамогай вышчяснення некаторых маральных традыцый на перыферыю грамадскага жыцця, а таксама глабальнай рэканструкцыі некаторых з існуючых грамадскіх інстытутаў.

Спіс літаратуры

1. Водопьянов П. А., Крисаченко В. С. Стратегия бытия человечества: от апокалипсиса к ноосферному веку. Минск: Беларуская навука, 2018. 306 с.
2. Моисеев Н. Н. Избранные труды. В 2 т. Т. 2. Междисциплинарные исследования глобальных проблем. Публицистика и общественные проблемы. М.: Тайдекс Ко, 2003. 264 с.
3. Ленин В. И. Философские тетради // Полное собрание сочинений: в 55 т. Т. 29. М.: Политиздат, 1973. 620 с.
4. Фейербах Л. Лекции о сущности религии // Избранные философские произведения: в 2 т. – М.: Политиздат, 1955. Т. 2. С. 490–810.
5. Павлов Т. Л. Информация, отражение, творчество. М.: Прогресс, 1967. 105 с.
6. Конашев М. Б. Эволюционная теория и эволюционная культура // Идея эволюции в биологии и культуре. М.: Канон+, 2011. С. 309–320.
7. Прокофьев А. В. Парадоксы морально обоснованной пристрастности // Человек. 2008. № 2. С. 37–53.
8. Кант И. Критика практического разума // Собрание сочинений: в 6 т. М., 1965. Т. 4. 544 с.
9. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации. М.: Айрис-Пресс, 2004. 480 с.
10. Прокофьев А. В. По ту сторону беспристрастности // Человек. 2009. № 3. С. 21–34.

References

1. Vodop'yanov P. A., Krisachenko V. S. *Strategiya bytiya chelovechestva: ot apokalipsisa k noosfernomu veku* [Strategy of Humanity's Existence: From Apocalypse to the Noospheric Age]. Minsk, Belaruskaya Navuka Publ., 2018. 306 p. (In Russian).
2. Moiseev N. N. *Izbrannyye trudy. T. 2. Mezhdistsiplinarnyye issledovaniya global'nykh problem. Publitsistika i obshchestvennyye problemy* [Interdisciplinary studies of global problems. Journalism and social issues]. Moscow, Taydeks Ko Publ., 2003. 264 p. (In Russian).
3. Lenin V. *Philosophical notebooks. Polnoye sobraniye sochineniy* [Complete Works]. Moscow, Politizdat Publ., 1973. 620 p. (In Russian).
4. Feuerbach L. Lectures on the essence of religion. *Izbrannyye filosofskiye proizvedeniya* [Selected philosophical works]. Moscow, Politizdat Publ., 1956, vol. 2, pp. 490–810 (In Russian).
5. Pavlov T. L. *Informatsiya, otrazheniye tvorchestvo* [Information, reflection, creativity]. Moscow, Progress Publ., 1967. 105 p. (In Russian).
6. Konashev M. B. Evolutionary theory and evolutionary culture. *Ideya evolutsii v biologii i kul'ture* [The idea of evolution in biology and culture]. Moscow, Kanon+ Publ., 2011, pp. 309–320 (In Russian).
7. Prokofiev A. V. Paradoxes of morally justified partiality. *Chelovek* [Chelovek], 2008, no. 2, pp. 37–53 (In Russian).
8. Kant I. Critique of Practical Reason. *Sobraniye sochineniy* [Collected works]. Moscow, Mysl' Publ., 1965, vol. 4. 544 p. (In Russian).
9. Jonas G. *Printsip otvetstvennosti. Opyt etiki dlya tekhnologicheskoy tsivilizatsii* [The Principle of Responsibility. An Ethical Essay for a Technological Civilization]. Moscow, Ayris-Press Publ., 2004. 480 p. (In Russian).
10. Prokofiev A. V. Beyond Impartiality. *Chelovek* [Chelovek], 2009, no. 3, pp. 21–34 (In Russian).

Інфармацыя пра аўтара

Захарава Наталля Яўгенаўна – кандыдат філасофскіх навук, загадчык Аддзела сацыяльнай экалогіі і біяэтыкі. Інстытут філасофіі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (вул. Сурганава 1/2, 220072, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь). E-mail: nz-a@tut.by

Information about the author

Zakharava Natallia Yaugenauna – PhD (Philosophy), Leader of the Department of Social Ecology and Bioethics. Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Belarus (1/2 Surganova str., 220072, Minsk, Republik of Belarus). E-mail: nz-a@tut.by

Пастыніў. 19.03.2025